

КОМУНІКАТИВНА СПРЯМОВАНІСТЬ УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

Стаття містить відомості про пріоритетність уроків української мови і літератури щодо розвитку в учнів культури спілкування. У ній зроблено акцент на комунікативній спрямованості навчання на таких уроках.

Сучасна шкільна освіта має сприяти розвиткові особистості, яка в майбутньому буде здатна грамотно вирішувати низку питань, пов'язаних як з професійною діяльністю, так і з приватним життям. Важливим у цьому розвитку є напрям, що забезпечує оволодіння дітьми мовою як засобом спілкування, оскільки досконале спілкування дає можливість як реалізувати себе у навчанні, так і знайти шлях до успіху в суспільстві.

Навчальний процес являє собою процес, що відбувається у формі спілкування вчителя та учнів, а також шляхом спілкування учнів один з одним. Тому педагогу варто вкладати у структуру уроку компоненти, що максимально забезпечували б його комунікативну спрямованість.

Проблема мовленнєвого розвитку сьогодні найактуальніша в методиці навчання української мови і літератури. У зв'язку з цим, педагог-словесник має приділяти максимальну увагу розвитку в учнів комунікативної компетентності, оскільки освіта не може бути ефективною в разі, якщо вона не спирається на концепцію компетентності, в основі якої лежить ідея виховання компетентної людини та працівника, котрий має не лише необхідні знання, професіоналізм, високі моральні якості, а й уміння діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи ці знання і беручи на себе відповідальність за певну діяльність.

Проблему впливу людини на людину через спілкування досліджували Г. Андрєєва, А. Коваленко, Б. Ломов, В. Москаленко, М. Пірен, Т. Чмут, Т. Яценко. Дослідження О. Біляєва, М. Вашуленка, Л. Варзацької, Н. Голуб, І. Гудзик, Н. Дикої, Г. Іваницької, Л. Мацько, М. Пентиліук, К. Плиско, О. Хорошківської, Г. Шелехової та ін. стосуються методики формування й розвитку комунікативної компетентності школярів.

Зважаючи на досить досліджену проблему взаємодії людей у спілкуванні, вважаємо за доцільне детальніше звернути увагу на методичний аспект розвитку комунікативної компетентності учнів.

Мета статті – окреслення комунікативної спрямованості уроків української мови і літератури щодо розвитку в учнів культури спілкування.

Основою людського спілкування є мовленнєва діяльність, що передбачає сприймання чужого мовлення і продукування власного в усній та писемній формах. Тому важливим зав-

* © Чебикіна І. В.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

данням сучасної шкільної освіти має стати концентрація уваги на мовленнєвому розвитку учнів, а як наслідок – формування їхньої комунікативної компетентності.

Комунікативний підхід визначений шкільними програмами з української мови і літератури як один із пріоритетних у навчанні школярів, оскільки надає йому практичної спрямованості, забезпечує формування комунікативно-мовленнєвих умінь учнів. Він потребує від учителя урізноманітнення методів навчання, серед яких на особливу увагу заслуговує моделювання мовленнєвого висловлювання, що реалізується в різноманітних ситуативних вправах, які спрямовані на формування вмій співвідносити зміст і форму своїх висловлювань з мовленнєвою ситуацією.

Комунікативна спрямованість навчання української мови і літератури забезпечує практичне оволодіння дітьми нормами спілкування. Структурною одиницею спілкування вчені вважають діяльнісний акт породження мовленнєвого висловлювання, який охоплює низку етапів, зокрема: 1) мотивацію і первинну орієнтацію в проблемній ситуації; 2) мовленнєву інтенцію (виокремлення комунікативного завдання, орієнтування в умовах цього завдання); 3) внутрішнє програмування мовленнєвої дії; 4) реалізацію внутрішньої програми: семантичну, граматичну, акустико-артикуляційну і моторну реалізацію програми. У зв'язку з цим, педагоги-словесники мають звертати увагу учнів на важливість побудови висловлювань, зокрема робити акцент на тому, що висловлюванням може бути словосполучення, речення, а також текст. Також варто зосереджувати увагу школярів на тому, що розрізняють діалогічні й монологічні форми мовленнєвого висловлювання. Особливістю розгорнутого висловлювання є те, що, з одного боку, воно входить до процесу живого спілкування, а з другого – до його складу входить не одне речення, а низка взаємопов'язаних між собою.

Уроки української мови і літератури спрямовані на формування мовленнєвої особистості, здатної до сприймання й побудови висловлювань різних типів, стилів і жанрів. Такі уроки дають можливість розвивати мовленнєві навички школярів. Серед них М. Пентилюк виділяє уроки розвитку комунікативних умінь і навичок, на яких пропонує таку роботу:

- аудіювання;
- сприймання і відтворення усної інформації (усні перекази);
- конструювання усних висловлювань (діалоги, полілоги, монологи);
- роботи над газетними жанрами;
- сприймання і відтворення письмової інформації (письмові перекази);
- конструювання письмових висловлювань (монологи);
- опрацювання ділових паперів [3].

Ураховуючи думку вченої, можемо зазначити, що уроки

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

аудіювання мають спиратися на мотивацію навчальної діяльності учнів, на актуалізацію опорних знань учнів, тобто відомостей про мовленнєву діяльність, про різновиди аудіювання. Зокрема педагогу варто подати школярам інформацію про аудіювання як вид мовленнєвої діяльності, під час якого відбувається одночасне сприйняття на слух і розуміння людського мовлення. Важливо зазначити, що аудіювання буває репродуктивне, ознакою якого є повторюваність усної інформації та продуктивне, яке відбувається у природній ситуації спілкування.

Знайомлячи дітей з різновидами аудіювання, подаємо таку класифікацію:

- ознайомлювальне вимагає від слухача загального охоплення змісту повідомлення, уміння визначити тему, основну думку повідомлення, ділити його на смислові частини, розрізнити композиційні елементи;
- докладне передбачає найповніше сприймання змісту повідомлення, усвідомлення деталей змісту кожного з його елементів;
- критичне, ґрунтуючись на глобальному і докладному, вимагає аналізу сприйнятих тверджень; висловлення власної думки, оцінки з приводу почутого, критичного осмислення сприйнятого на слух [4].

На таких уроках можна проводити й роботу щодо сприймання, розуміння усної та писемної інформації. У зв'язку з цим варто учням подати матеріал про читання як рецептивний вид мовленнєвої діяльності, що полягає в одночасному сприйнятті й розумінні писемного тексту, у декодуванні графічних символів у розумові образи, що реалізується в зовнішньому або внутрішньому мовленні. Розрізняють читання вголос і мовчки. Основною ознакою читання вголос є використання позамовних засобів (інтонації, сили та темпу, тембру голосу, міміки), дотримання орфоепічних, акцентуаційних норм на відміну від читання мовчки, що передбачає безшумне сприймання в оптимальному темпі писемної інформації та її розуміння. У школі до читання вголос вдаються у процесі колективної роботи, навчання й удосконалення виразного читання, проведення переказів та диктантів. Під час індивідуальної роботи з текстом вдаються до читання мовчки. Сприймати писемну інформацію можна глобально, детально й вибірково [5].

Також варто ознайомити учнів з різновидами читання, а саме:

- Ознайомлювальне читання застосовується для попереднього ознайомлення з книжкою (журналом, брошурою тощо). Переглянувши анотацію, передмову або зі змісту зрозумівши найбільш важливі положення видання, читач має отримати чітке уявлення про цінність та корисність книжки.
- Для навчання найдоцільнішим вважається поглиблене читання. У процесі такого читання не просто сприймається інформація, читач з'ясовує менш зрозумілі для нього фрагменти

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

тексту, що передбачає якомога повніше охоплення змісту тексту з метою максимально повного і точного розуміння інформації. Це уможлиблює ефективне запам'ятовування сприйнятого. До цього виду читання вдаються, опрацьовуючи новий матеріал на незнайому або малознайому тему.

– Вибіркове читання – це швидке читання, у процесі якого читач, охоплюючи текст загалом, фіксує увагу тільки на потрібних йому аспектах, одержує якусь конкретну інформацію. Його здебільшого застосовують для повторного читання книжки після попереднього перегляду.

– Читання – сканування. Швидкий перегляд тексту з метою пошуку певного слова, прізвища, факту [5].

Уроки конструювання усних висловлювань, мають творчий підхід і свою специфіку за формами й технологією проведення, оскільки процес навчання діалогів (полілогів) спирається на парне (групове) навчання й потребує особливої організації. Складання монологів передбачає організацію індивідуальної роботи школярів. Під час таких уроків педагогу-словеснику варто подати дітям інформацію про різні типи мовлення: опис, розповідь, роздум (міркування). Тексти цих типів мовлення відрізняються один від одного структурою, засобами зв'язку між складовими частинами. В описі мовиться про ознаки предмета, особи, місцевості, явища природи тощо, у розповіді – про події, вчинки в часі дії, у роздумі – про причини ознак і подій. Школярам варто знати, що текст рідко буває однотипним, у ньому можуть поєднуватися різні типи мовлення. Наприклад, розповідь з елементами опису, розповідь з елементами роздуму та ін.

Робота над газетними жанрами розвиває в дітей уміння аналізувати текст і розуміти його, що сприяє розвиткові у школярів критичного мислення.

Комунікативна спрямованість уроків української мови і літератури зумовлена розвитком умінь писати переказ, головною метою яких є навчання мовлення. Цим і визначається особлива методика роботи над переказами різних видів, кожний з яких містить елементи творчості.

До розвитку комплексних умінь учнів, пов'язаних із роботою над переказом, належать уміння:

– слухати і розуміти текст, усвідомлюючи тему та основну думку, логіку викладу, провідний тип мовлення (розповідь, опис, роздум), стиль мовлення, особливості авторського стилю;

– запам'ятовувати конкретні факти, послідовність викладу матеріалу;

– усвідомлювати взаємозумовленість мікротем, індивідуальний стиль автора (в тому випадку, якщо пропонується текст публіцистичного чи художнього стилю);

– відтворити почуте в переказі (з урахуванням виду переказу (докладного, стислого, вибіркового) та особливостей типу і стилю мовлення);

– оформляти текст у вигляді автономного висловлювання

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

(наявність початку і кінця в тексті);

– удосконалювати переказ відповідно до завдання первинного тексту, теми, основної думки, типу і стилю мовлення [2].

Ефективність удосконалення монологічного мовлення учнів залежить від доцільного вибору й застосування різних лінгводидактичних методів і прийомів, їх особливостей і класифікаційних підходів, оскільки класифікація дає цілісне уявлення про комплекс методів і має не лише теоретичне, а й безпосереднє практичне значення [1].

Особливу групу уроку становить опрацювання ділових паперів і робота над діловим мовленням, бо кожен із них відзначається гнучкістю, варіативністю і спрямованістю на засвоєння мовленнєвознавчих понять та формування й розвиток комунікативних умінь і навичок.

Таким чином, уроки аудіювання, читання, складання діалогів, ділових паперів тощо потребує вивчення досвіду найкращих учителів і наукового осмислення його. На основі спостережень і аналізу таких уроків формується орієнтовна структура їх. На нашу думку, вона може варіюватися відповідно до виду мовленнєвої діяльності.

Отже, уроки української мови і літератури є важливими у формуванні комунікативно-мовленнєвої компетенції учнів, у розвитку комунікативних умінь і навичок, теоретичною основою яких є мовні й мовленнєво-літературознавчі поняття. На таких уроках активно реалізовується комунікативна спрямованість навчання школярів.

Література:

1. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії : навч. посіб. / Станіслав Олександрович Караман. – К. : Ленвіт, 2000. – 272 с.
2. Методичні рекомендації щодо проведення переказу [електронний ресурс]. – Режим доступу до <http://repetutor.rv.ua/tuting/mowa/perekaz/p000.html>
3. Пентиліук М. І. Сучасний урок української мови / М. І. Пентиліук, Т. Г. Окуневич. – Харків : Основа, 2007. – 170 с.
4. Пентиліук М. Сучасні підходи до типології уроків / М. Пентиліук // Дивослово. – 2008.- № 6. – С. 2-5.
5. Українська мова: уроки для 10 класів [електронний ресурс]. – Режим доступу до <http://subject.com.ua/lesson/mova/10klas/4.html>